

УДК: 8точик2+4 точик+Точик2

ЭШОНОВА М.

УНСУРҲОИ ЗАБОНИ ГУФТОРӢ ДАР НАЗМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Устод Мирзо Турсунзода аз ҷумлаи шоиронест, ки дар адабиёти форсии тоҷикии садаи ХХ таваҷҷуҳи зиёди худро нисбат ба забони зиндаи халқ борҳо баён кардааст. «... Дар ҳаёти мо, - гуфта буд ӯ, дар байни мардум зеботарин намунаҳои сухани шоиронаро мешунавем, ки онҳо ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳам аз ҷиҳати шакли ифода бақувват, дурахшон, образнок ва пурмаънӣ мебошанд».

Мирзо Турсунзода дар бораи яке аз ҷиҳатҳои муҳимтарини адабиёт - мувофиқи ҳақиқат тасвир намудани зиндагӣ сухан ронда, меҳнати нависандаро аз болои забон алоҳида таъкид кардааст.

Муаллифи мақола тавонистааст, моҳияти масъаларо хуб дарк кунад ва бо овардани мисолҳои мушаххас аз ашъори давраҳои гуногуни эҷодиёти шоир масъаларо баррасӣ намояд ва ба исбот расонад, ки яке аз сарчашмаҳои назми Мирзо Турсунзода забони зиндаи халқ мебошад.

Воқеан Мирзо Турсунзода дар солҳои сиюми садаи бистум як муддат ба омӯзиш ва ҷамъоварии эҷодиёти шиғоҳии мардум машғул буд ва ҳамин ҳодиса сабаб гардидааст, ки ӯ аз ҳазинаи забони халқ ба таври фаровон дар шеъраш истифода барад.

Калимаҳои калидӣ: М.Турсунзода, дoston, шоир, инъикос, характери миллӣ, қаҳрамон, услуб, шеър, эҷодиёт, ҳазинаи забони халқ, омӯзиш, сарчашма.

Барои муайяну мушаххас намудани ҷавҳари маънавии ин ё он халқ месазад, ки забони онро биомӯхт, зеро маҳз дар забон мифтоҳи ғановату бузургии миллат нуҳуфтааст.

Омӯзиши забони назм ҳам барои нишон додани хунари суханварии адибон ва ҳам барои муайян кардани ҳолати имрӯзаи забони адабӣ низ аҳамияти калон дорад. Забони назро ҳамчун як ҷузъи муҳим ва ҷудонашавандаи забони адабӣ ба назар гирифтани зарур аст.

Ҳама гуна маҳорати нигорандагии адиб ба воситаи сухан сурат мегирад. М. Горький забонро «материали асосии адабиёт» [1] номидааст. Устодони мумтози сухан Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода дар ин бора низ фикрҳои ҷолиб гуфтаанд. Мирзо Турсунзода дар бораи яке аз ҷиҳатҳои муҳимтарини адабиёт - мувофиқи ҳақиқат тасвир намудани зиндагӣ сухан ронда, меҳнати нависандаро аз болои забон алоҳида таъкид кардааст. «Дар бораи пурмаънӣ тасвир кардани ҳаёт, дар болои мувофиқи ҳақиқат тасвир намудани зиндагӣ кор кардан лозим аст. Ва алалхусус ин кор бояд дар соҳаи забони асарҳои мо карда шавад» [2].

¹ Адрес для корреспонденции: Эшонов Мутрибахон – соискатель Институт языка, литературы, востоковедения и письменного наследия им. Рудаки. 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр.Рудаки-33.тел: 938706565.

Забоншиносони номӣ ҳам ин масъаларо ҳамин тавр шарҳ додаанд: «Тадқиқи услуб, шеърят ва ҷаҳонбинии нависанда, - навишта буд академик В.В. Виноградов,- бе фаҳмиши чуқуру асосноки забон имконнопазир аст» [3]. Дар ҳақиқат таҳлили ҳаматарафаи асари бадеиро бидуни забон, ки «унсури нахустини адабиёт» (М. Горький) мебошад, тасаввур кардан ғайриимкон аст.

Адабиётшиноси маъруфи тоҷик М.Шукуров, ҳангоми таҳқиқ ба фактҳои забони бештар эътибор медиҳад. Дар асарҳои ӯ бештар ҷиҳатҳои сабки адибон, хусусиятҳои бадеию эстетикӣ осори онҳо, масъалаҳои халқият ва маҳорат дар асоси таҳлили материали забонӣ бо камали нуқтафаҳмӣ нишон дода шудаанд.

Шеъри устод Турсунзода аз аввали эҷодиёти худ бо суфтагӣ ва равонӣ ном баровардааст, ки он аз бисёр ҷиҳат ба халқияти забон вобаста аст. Мавқеъ ва роли устод дар инкишофи забони миллии тоҷик басо бузург аст. Содагӣ ва равонии забону услуб яке аз омилҳои асосии муваффақиятҳои эҷодии Турсунзода ба шумор меравад, зеро забон воситаи муҳимми ифодаи тафаккур ва робитаи муносибати байни инсонҳост.

Ашъори Мирзо Турсунзодаро калимаю таркибҳо, ифодаю таъбирҳо ва зарбулмасалу мақолҳо ташкил медиҳанд. Истифодаи устодонаи ҳикматҳои халқӣ мазмуну муҳтавои асарро ба соҳиби забон-халқ яъне ба мардуми оддӣ фаҳмо мегардонад. Чунин ашъори шаклан зебою мазмунан фаҳморо истифодаи таъбирҳои халқӣ боз ҳам халқитар ва ба рӯҳу тафақури мардум қаринтар мегардонад. Шоир беш аз 2000 таъбир, таркиб ва ифодаҳои халқиро моҳирона истифода бурда, ба нишонрас гардидани фикру андешаҳои олии худ муваффақ шудааст.

Вақто ки сухан дар бораи истифода ва муносибати луғати гуфтугӯӣ-халқии Турсунзода меравад, ду нуқтаи асосӣ ба мушоҳида мерасад. Якум шоир ҳамчун устоди сухан аз ҳазинаи зиндаи халқӣ тоҷик калимаҳои пурмаъною пурҷилоро истифода мекунад. Баъдан ҳангоми истифодаи лексика ва дар таълифи ифодаю ибораи худ қолабу рӯҳи забони халқро риоя менамояд.

Хусусиятҳои умумии эҷодиёти Мирзо Турсунзода дар истеъмоли калима он аст, ки кулли шеърҳои шоир ба соддабаёнӣ майл дорад, ҷилоҳои маъноии калимаҳоро нағз пай бурда, онҳоро санъаткорона истифода менамояд.

Турсунзода тавачҷуҳи зиёди худро нисбат ба забони зиндаи халқ борҳо баён кардааст. «... дар ҳаёти мо, - гуфта буд ӯ, дар байни мардум зеботарин намунаҳои сухани шоиронаро мешунавем, ки онҳо ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳам аз ҷиҳати шакли ифода бақувват, дурахшон, образнок ва пурмаънӣ мебошад» [4].

Турсунзода агар дар шеъри «Духтари Астурия» (1938), ки аз шаш банду бисту чор мисраъ иборат аст, чор таъбирро ҷой дода бошад («гардан ҳам намудан», «ҷон ба ҷон пайванд будан», «сию ду дандонро ба халқ фуру бурдан», «тоқат тоқ шудан») дар шеъри «Дили модар», ки аз ҷаҳор банду шонздаҳ мисраъ иборат аст, сенздаҳо таъбири халқӣ хеле моҳирона ва бо як санъати баланд истифода шудааст, аз ҷумла («оби дида марҷон гаштан», «об шудани дил», «дилсанг будан», «ачалро бо чашми худ дидан» ва ғайра).

Чанд мисол меорем, ки шоир бо як маҳорати баланд чунин таъбирҳоро дар шеърҳои ҷой додааст:

Дида азматро дигар нашнохтам, фарзанди кӯх,
Сар ба поят ноилоҷ андохтам, фарзанди кӯх [5].

Таъбири асосии ин мисраъ «сар ба зери по андохтан» аст. Ё дар шеъри «Қурбони ту бошам»:

Аз лутф ишорат куну ман тохта бо сар,
Ду даст ба бар, гӯш ба фармони ту бошам [6].

Таъбирҳои зеборо бубинед: «аз лутф ишора кардан», «давидан, ба сар тохтан», «ду даст ба бар доштан» ва «гӯш ба фармон будан» аст.

Чашми ақли худ ба олам чун кушод,
Аз чафобинӣ ба дод омад ба дод.

Таъбирҳояш «чашми ақли худ кушодан, ба дод омадан» аст.

Қиссаҳои қадим дар дили кас,
Тухми умед коштанду бас [7].

Калимаҳои умедро бо орзу ва коштанро бо коридан истифода бурдааст.

Ин дара дошт солҳои сол,
Дар дилаш кӯҳ-кӯҳ дарду доғ.

ё

Зад ба девор гарчи пешонет,
Тавба, аммо наменамоӣ ту [8].

Дар дил дарду доғ доштан-ғусса, маҳзун будан, дарду алам доштан аст, дар мисоли дигар пешонӣ ба девор задан-пешпо хӯрдан, ғалат кардан ба фалокат дучор омадан аст.

Ин гуна таъбирҳо чунон устуворанд, ки муродифи наздиктарини онҳоро ёфтан ва ё таркиби онҳоро иваз намудан имконнопазир аст.

Дар достони «Ҳасани аробакаш» калимаҳои халқӣ-гуфтугӯӣ яке аз воситаҳои муҳимми фардияти образи Ҳасан гардидаанд. Якравии ба худ хос ва тундии мизочи ӯ аз бисёр чихат дар забонаш, пеш аз ҳама дар истеъмоли калимаҳо ифода ёфтааст.

Девкор аст аспи зотии ман,
Заррае ҳам ба нӯги нохуни он.
Аспҳои дигар намеарзанд,
Рашкат ояд агар, қаламфур мон [9]!

Девкор маънои коргар ё ҳайвони кории пурқувватро дорад. Ҳасан онро ба аспи худ нисбат медиҳад. Дар ифодаи аробакаш калимаи мазкур оҳанги тантанавӣ гирифта, аз чихати шаклу маъно ҳисси қаҳрамонро қонеъ мегардонад.

Ибораҳои рехтаи ба нӯги нохун наарзидан ва рашк ояд, қаламфур мондан бошад, мақсади қаҳрамонро боз равшантар мегардонанд.

Сарамро мапурс, агар гӯям,
То саҳар намешавад тақрир:
Дуксиеҳию нобарориҳо,
Ҳама аз қисматанд, аз тақдир [10]

ё ба аспаш мурочиат намуда мегӯяд:

Ту кунун дар кашондани ин бор,
Дасткӯтоҳию надорӣ ҳад.

Ҳасан табаддулоти азими замонаро дида, ба хулосае меояд, ки аспи «девкор»-и вай талаби замонро қонеъ кунонида наметавонад. Ин ҳолати равонии қаҳрамон аз калимаву таркиби дасткӯтоҳӣ ва ҳад надорӣ-и ба асп нигаронидашуда низ равшан мегардад.

Ба сари ман худи ту маймунбоз,
Бор кардӣ азоби дунёро.
Карда будӣ ту масхарабозӣ,
Ин қадар вақт боз бо мани гӯл.

Дар ин ҷо таъбири маймунбоз ба маънии касеро моҳирона фиреб додан аст ва масхарабозӣ бошад, ба маънии ҳазли бисёр кардан, мазох кардан.

Қисме аз чунин таъбирҳо шаклан мураккаб аст ва мафҳуми мураккабро ифода мекунад. Ин туна таъбирҳо бо мурури замон ба қолаби муайян рехта шудаанд. Масалан калимаҳои дидадаро, ҳочатбарор, кордида, чавмаст ва монанди инҳо.

Хусусияти миллии чунин таъбирҳо аз маъноӣ маҷозашон маълум мешавад. Ва ин гуна хусусиятҳо якбора пайдо нашуда, бо мурури замон, дар заминаи таҷрибаи зиндагӣ ва урфу одат пайдо шудаанд.

Хизмати тӯи наварӯсонро,
Ҳасан аз чону дил адо мекард.
Меҳри худро ҷавони дидадаро
Дар дили аҳли тӯй ҷо мекард [11].

ё

Сӯи Фархор, сӯи Вахш равад,
Мисли ҳочатбарор марди нек... [12]

ва ё

Асп - зотӣ, ароба - кӯқандӣ,
Кордида аробакаш машҳур [13].

Маънии таъбир ин аст, ки фикр дар он бештар бо рамзу киноя, маҷоз, ташбеҳ ва муболиға ифода мегардад.

Таъбиру таркибҳои образнок, панду ҳикматҳо ва зарбулмасалу мақолҳои халқӣ ин маҳсули давраҳои гуногуни инкишофи забон буда, дар тӯли қарнҳо чун қисми таркибии лексикаи забон инкишоф ёфта, мукаммалу устувор мегарданд ва мардум онҳоро чун маводи омода истифода мекунанд.

Ба мисолҳо диққат диҳед, ки Турсунзода чунин ибораҳои аслии ва маҷозиро моҳирона истифода бурдааст:

Кишвари тоҷик дорад кӯҳҳои сарбаланд,
Обҳои шӯх дорад, чашмаҳои дилписанд.
Абрҳо вақте ки дар болояшон ғун мешаванд,
Кӯҳҳо аз барфу аз борон дигаргун мешаванд [14].

Ибораҳои кӯҳҳои сарбаланд доштан, чашмаҳои дилписанд доштан, ҷамъ шудани абрҳо, аз барфу борон дигаргун шудани кӯҳҳо, ҳамаи ин калима ба маъноӣ аслии худ омадаанд.

Дар диёри мо шуд одам арҷманд,
Шуд сари хамгаштаи занҳо баланд [15].

Дар ин мисол ибораи сари хамгаштаи занҳо баланд шудан, ки маъноӣ соҳибхукуку худшинос шудан, сарбаланду шарафманд шудан, яъне аз мазлумӣ роҳӣ ёфтано ифода менамояд ва маъноӣ маҷозӣ гирифта таъбир шудааст.

Ҳамаи намудҳои луғати гуфтугӯӣ-халқиро дар назми устод Турсунзода дучор шудан мумкин аст. Онҳо аз давраи аввали эҷодиёти шоир мушоҳида шаванд ҳам, дар либреттоҳои «Шӯриши Восеъ», «Тоҳир ва Зухро» ва «Арӯс» мавқеи маҳсус пайдо карданд. Достони «Ҳасани аробакаш»-ро дар ин бобат дараҷаи баланди зуҳури халқияти лексикаи назми шоир ҳисобидан мумкин аст. Пас маълум мешавад, ки дар хусуси истеъмоли лексикаи гуфтугӯӣ-халқӣ дар достону либретто нисбат ба шеърҳо бештар истифода шудааст.

Бояд қайд кард, ки истифодаи луғати гуфтугӯӣ танҳо хусусияти жанр набуда, ҳамчунин услуби эҷодии шоир низ аст. «Сервазифагӣ ва фаровонии луғати гуфтугӯӣ дар достони «Ҳасани аробакаш» ҳодисаи фавқуллода нест: мегӯяд забоиноси тоҷик Абдуқодиров А. балки он на танҳо аз моҳияти дoston сар задаст, инчунин ба протсессии пурқувватшавии халқияти назми шоир алоқаманд буда, ин ҳол тадричан сурат гирифтааст» [16].

Воқеан дар шеърҳо, ки аз рӯйи соли таълифшон байни либреттоҳо ва достони «Ҳасани аробакаш» меистад, дараҷаи истеъмоли калимаҳои гуфтугӯӣ ҳолати мобайнро ишғол мекунад.

Адабиёт

1. М. Горький. Собр. Соч. в 30 томах. Т.26.
2. М. Турсунзода. Оид ба вазъият ва вазифаҳои адабиёти советии тоҷик. «Шарқи сурх», 1954, №9
3. В.В. Виноградов. О языке художественной литературы. М. 1959
4. М. Турсунзода. Куллиёт, Ҷ. 1. Нашриёти «Ирфон», Душанбе, 1971
5. М.Турсунзода, «Гулчини ашъори Мирзо Турсунзода», Душанбе - 2011
6. А. Абдуқодиров. «Забон ва услуби назми Мирзо Турсунзода» -Душанбе, нашриёти «Дониш», 1988.

ЭШОНОВА М.

ЭЛЕМЕНТЫ НАРОДНОГО ГОВОРА В ПОЭЗИИ МИРЗО ТУРСУН-ЗАДЕ

Устод Мирзо Турсунзаде один из поэтов в персидско-таджикской литературе XX столетия, который уделял большое внимание на живую разговорную речь: «В нашей жизни среди народа мы можем услышать прекрасные образцы высказывания поэтов, которые и по содержанию и по выражению очень яркие, образные и содержательные».

М.Турсунзаде пишет об одной из важнейших сторон литературы-реалистичном описывании жизни и особо подчеркивает работу писателя над языком. «Надо работать над полноценном и реальном описывании жизни».

Автор статьи смогла понять суть проблемы и привести конкретные примеры из произведений разных периодов и доказать, что источником поэзии М.Турсунзаде является живой язык народа.

Ключевые слова: М.Турсунзоде, поэзия, поэт, описание, национальный характер, герой, стиль, стихотворение, творчество.

ESHONOV M.

ELEMENTS OF POPULAR LANGUAGE IN MIRZA TURSUN-ZADE'S POETRY

Ustad Mirza Tursun-zade one of the poets in the Tajik-Persian literature of the twentieth century, **roho** has repeatedly expressed great attention to the living spoken language: «In our lives of people we can hear fine examples of quotations from the poets, which in content and expression are very bright, and meaningful».

M. Tursun-zade writes about one of the most important aspects of literature - realistically describe the life and work of the writer emphasizes language. «We need to work on the full and actual write up of life».

The author was able to understand the problem and give specific examples of works from different periods and prove that the source of poetry M. Tursun-zade is a living language of the people.

Keywords: M. Tursun-zade, poetry, poet, description, national character, character, style, poem, creativity.